

نوروز دریایی گم شده

و چاپ می‌شود که شبیه به تقویم‌های قومی ایرانی است. تا چند قرن پیش منجمان جنوب ایران هم تقویم دریایی استخراج می‌کردند، ولی مدتهاست که دیگر متروک شده و فقط نامی از آن در کتب نجومی باقی مانده ...»

تقویم طبری و گیلانی

در ایران باستان، تقویم‌های گوناگونی وجود داشت که معروف‌ترین آنها تقویم‌های سعدی، سیستانی، طبری و گیلانی است. درباره تقویم طبری، مطالعاتی صورت گرفته که از موارد مهم آن نوشته‌های «موسی نصری همدانی»، «ذبیح بهروز»، «سیدحسن تقی‌زاده»، «صادق کیا» و «فاضل خانلری» است.

درباره تقویم محلی گیلانی، فقط سیدحسن تقی‌زاده نکاتی را بیان کرده و آن‌را نتیجه اشتباه یک نویسنده اسلامی می‌داند و شاید هم چون وی تقویم گیلانی را نمی‌شناخته، چنین نظری ابراز کرده‌است.

اما یکی از محققان در رساله دکتری خود، پس از تحقیقات کاملی در گیلان و مازندران و جمع‌آوری نسخ خطی و اطلاعاتی در کوهستان‌های نور، کجور و قارن روی تقویم طبری نکته‌هایی را به دست آورده، «نوروز طبری» را به تفضیل شرح داده است و در ضمن با اطلاعاتی که از برخی کتب و ماخذ بدست آورده، سابقه تقویم گیلانی را نیز بیان کرده است.

نوروز گیلانی که از ۲۲ آبان (۱۳ نوامبر) آغاز می‌شود، تا دوران صفویه در گیلان معمول و مرسوم بوده است. جالب اینکه در این تقویم، روزهای آخر سال را که محاسبه آن دشوار بوده است، در محاسبه سراسری سال نمی‌آورده‌اند و این روزها را جز ایام و

دانش نجوم و ستاره‌شناسی یکی از فنون موردنیاز دریانوردان است که از روزهای نخستی که ایرانیان قدم به دریاها نهادند، مورد توجه دریانوردان باستان بوده است. به درستی مشخص نیست که دریانوردان باستان، تقویم مخصوص دریایی مدون داشته‌اند یا نه؟ اما اکنون دریانوردان خلیج فارس تقویم محلی مخصوص دارند که از نهم مرداد (۳۱ ژوئیه) هر سال آغاز می‌شود.

به کاربردن کلمه «نوروز» در این تقویم، نشان‌گر آن است که از روزگاری که نوروز در ایران متداول شده، «نوروز دریایی» نیز در بین ملوانان و ناخدایان مرسوم است. متأسفانه تاکنون هیچ تحقیقی در باره این تقویم به عمل نیامده و مقامات علمی، دانشگاهی، منجمان و دانشمندان نجوم ایرانی، هیچ کدام اطلاع دقیقی از این تقویم محلی و نوروز دریایی در جنوب ایران ندارند.

هرچند نمی‌توان ادعا کرد که تقویم‌های نوروز دریایی و زراعی جنوب ایران از هنگام آغاز نجوم در ایران وجود داشته، اما بیان این نکته ضروری است که از بدو پیدایش کشتیرانی در سواحل خلیج فارس، تنظیم تقویم و محاسبه ایام سال امری اجتناب‌ناپذیر بوده‌است.

غربی‌ها تقویم دریایی دارند

با آنکه از «نوروز دریایی» اطلاع چندانی در دست نیست، اما «ذبیح بهروز» که در زمینه‌گاه شماری تحقیق کرده از این تقویم سخن مختصری می‌گوید: «... در غرب تقویمی را که در آن وقایع اوضاع کواکب هم نوشته می‌شود «المناک» می‌گویند. از دو سه قرن پیش به این سو «المناک دریایی» برای استفاده دریانوردان استخراج

روزهای پربرکت و عزیز می دانسته‌اند. چنانچه باران می باریده به آن «باران و برکت و رحمت» لقب می‌داند، روزهای بارندگی را «شفا بخش» نیز می‌دانستند و آب جمع‌آوری شده در این روزها را به رسم تبرک به بیماران می‌دادند.

وجود تقویم‌های طبری و گیلانی، در مناطقی نزدیک به هم، این فرضیه را تایید می‌کند که در دوران باستان وحتى تا چند قرن پیش از این، در نقاط مختلف ایران تقویم‌هایی با سنت‌ها و محاسبات گوناگون وجود داشته که از جمله آنها تقویم‌های گم شده «نوروز دریایی» و «نوروز زراعی» ساکنان کرانه خلیج فارس بوده‌است.

نوروز زراعی

ساکنان جنوب ایران، تقویمی دارند به نام تقویم زراعی. این تقویم از ۱۶ مرداد برابر با ۷ آگوست آغاز می‌شود. نوروز زراعی هفت روز پس از «نوروز دریایی» و شش روز پیش از آغاز «چله کوچک» تابستان و پنج روز پیش از «ایام باحورا» است. در تقویم‌های زراعی آغاز بارندگی را دوم آبان و هفتاد و نهمین روز نوروز زراعی ثبت کرده‌اند.

به موجب تحقیق و محاسبات ذبیح بهروز، باید یک هزار و ۷۲۵ سال پیش از میلاد مسیح (۳۷۱۵ سال پیش) را مبدا بسیار بزرگ نجومی ایران دانست و تقویم‌های ایرانی از این مبدا سرچشمه می‌گیرند. بخصوص که از دوران‌های بسیار کهن - شاید هم طبق نوشته بهروز از ۱۷۲۵ سال پیش - نجوم و ستاره‌شناسی در ایران وجود داشته است.

نوروز دریا

در سال ۱۳۴۹ یکی از پژوهشگران برای تحقیق درباره دریاوردی ایرانیان به کرانه‌های خلیج فارس سفر کرد، بسیاری از مردم بومی آغاز «نوروز دریا» را «نهم مرداد» می‌دانستند. اما اطلاع دقیق پژوهشگر در این زمینه اندک بود تا اینکه با یکی از اهالی به نام حاج اسماعیل، سر سلسله خاندان سعدی بازرگان - که از خاندان‌های قدیمی جنوب است - آشنا شد و توانست درباره نوروز دریا اطلاعاتی به‌دست‌آورد. حاج اسماعیل که اجدادش در قرون اخیر همگی صاحب کشتی بوده‌اند، از ناخدایان قدیمی درباره نوروز دریا و روز نهم مرداد مطالب بسیاری شنیده بود. ولی متأسفانه دانستنی‌های این ناخدایان هیچ‌گاه ضبط نشده و اطلاعات دقیقی از گفته‌های آنان در دست نبود. تنها یک نفر از اهالی بندر لنگه به نام «حسین وحیدی خنجی» (در آن زمان) از سال‌ها پیش، همه ساله تقویمی از «نوروز بحری» منتشر می‌کرده که این امر نیز در سال‌های پیش از آن زمان به علت برخی تعصبات جاهلانه حاکم در آنجا، متوقف شده‌بود. چون این محقق در طول آن سفر موفق به دیدن خنجی نشد، طی نامه‌ای از او خواست تا دانسته‌های خود را درباره «نوروز دریا» برای وی بنویسد. ولی بعلت نبود رضایت و عصبانیتی که نویسنده تقویم از همان افراد متعصب و بعضی مقامات دیگر داشت، حاضر نشد اطلاعات خود را برای این محقق بازگو کند. از این رو پژوهشگر به ناچار با استفاده از تقویم‌هایی که حاج اسماعیل، رییس سعدی در اختیار وی گذاشته، نوروز دریا را از یکصد و سی و سومین روز «نوروز شمسی» عنوان کرد.

وقتی با یکی از ناخدایان یا ملوانان خلیج فارس درباره یکی از روزهای مذکور در ماه‌های (مرداد - شهریور - مهر) صحبت کنید؛ مثلاً بگویید امروز «۲۰ در ۲۰» است، او بدون اینکه تقویم شمسی جلالی داشته باشد می‌داند که این روز مصادف با «۲۱ مرداد» است، در حالیکه اگر یکصد روز بعد درباره «۲ در ۲۰» با او صحبت کنید، با چند لحظه تفکر می‌داند که آن روز مصادف با «۱۰ اسفند» است، بدون اینکه بتواند اسم ماه شمسی جلالی

را ببرد. ناخدایان خلیج فارس، شصت روز آخر سال را نیز به این ترتیب مشخص کرده‌اند: «یک در ده شصتی، دو در ده شصتی، سه در ده شصتی، ... یک در بیست شصتی، ده در بیست شصتی و الی آخر»

ناخدایان و ملوانان بومی اکثر روزها را که هنگام دگرگونی یا آرامش دریاست و یا مصادف با طلوع و غروب ستارگان و ضربه بادهاست، با این محاسبات می‌شناسند.

در تقویم یکساله دریایی دریانوردان خلیج فارس ۱۶ روز مهم وجود دارد، که ناخدایان بدون اینکه اسامی یا تاریخ این روزها را در جایی ثبت کرده باشند، همه آنها را در ذهن دارند و با تطبیق آنها با یکسال سیصد و شصت روز دریایی و با محاسبه سه یکصد روز و یک شصت روز، این ایام را در محاورات روزانه خود بکار می‌برند؛ بدین ترتیب:

۱۰ مرداد - اول چله کوچک تابستان (آغاز سفر دریایی)، ۱۱ مرداد - اول ایام باحورا، ۱۹ مرداد - آخر ایام باحورا، ۱۷ شهریور - طلوع سیل بفارس (ستاره سهیل)، ۲ آبان - اول ایام بارندگی، ۱ دی - شب یلدا، ۲ دی - اول چله بزرگ زمستان، ۱۱ بهمن - اول چله کوچک زمستان، ۲۰ اسفند - بردالعجوز، ۲۷ اسفند - آخر بردالعجوز، ۲۲ فروردین - غروب ستاره سهیل، ۱۰ اردیبهشت - غروب ثریا، ۹ خرداد - اول ریاح بوارح، ۲۱ خرداد - طلوع ثریا، ۱ تیر - اول چله تابستان، ۱۸ تیر - آخر ریاح بوارح

چون رهنما (نقشه‌های دریانوردان ایرانی خلیج فارس از میان رفته است، موفقیتی در بدست آوردن اطلاعات صحیح‌تر و دقیق‌تر بدست نیامده و فقط نام و تاریخ این روزها را که بطور وسیع و در سرتاسر خلیج فارس معروف و مرسوم است، نقل شد. آنچه که در تقویم دریایی ساکنان جنوب قابل توجه است و باید درباره آن مطالعات دقیق‌تری به عمل آید، پنج روز آخر سال است که دریانوردان برای این روزها شاخص معینی ندارند. در این روزها هیچ‌گونه پیش‌بینی برای رفتن به دریا نمی‌شود و به نظر می‌رسد که به حساب نیابردن این پنج روز، از یک رسم دریایی کهن که با نجوم بسیار قدیمی و شاید ۳۷۱۰ ساله ایرانی (بر طبق نظر استاد بهروز) ارتباط دارد، ریشه گرفته باشد.

ایرانیان از همان آغاز که تمدنی ویژه را در فلات ایران بنیان نهادند، پنج تا ده روز آخر سال را به بازگشت ارواح اختصاص دادند و عقیده داشتند که ارواح در گذشتگان آنها، در این پنج روز به زمین باز می‌گردند. آنها می‌پنداشتند که چشمان ارواحشان به خیرات و مبرات‌ی دوخته شده است. در این پنج یا ده روز (در مناطق مختلف تعداد روزها تفاوت داشته است) پرهیزهای مخصوص وجود داشته است و آن پنج روز را متبرک می‌دانستند. در این ایام که عملاً «فروندگان» خوانده می‌شد؛ یعنی روزهایی که با آیین‌های مخصوص مذهبی همراه بود، چنانکه اگر باران می‌بارید، قطرات آن را برای شفا نگهداری می‌کردند.

پایان طوفان، آغاز سال دریایی

در مجموع مطالب مذکور، بایستی این مسئله روشن شود که چرا روز «نهم مرداد» و این که چرا این روز را در هر سال «نوروز دریا» اعلام و نامگذاری کرده بودند، به نتیجه درستی دست یابیم و آن اینکه عده‌ای را عقیده بر آن است که ساکنان سواحل جنوبی ایران و بخصوص منجمان و تقویم‌نگاران از زمان‌های بسیار دور چون نمی‌دانسته‌اند اختلافات یک چهارم روز (۵ ساعت و ۴۸ دقیقه و غیره) را محاسبه کنند، تقویم‌ها را هر یکصد و بیست سال یکبار اصلاح می‌کرده‌اند. چنانچه در تقویم طبرستان اول نوروز ۲۲ آبان ماه بوده است.

همین دسته عقیده دارند که انتخاب روز «نهم مرداد» به

عنوان «نوروز دریا» نتیجه یک عقب افتادگی در حدود ۹۳۰ ساله است که نتوانسته‌اند آنرا بطور صحیح محاسبه کنند.

نمی‌دانیم این عقیده تا چه حد صحیح است، ولی طی تحقیقاتی که در سال ۱۳۴۹ در انبار جنوب ایران به عمل آمده، این نکته آشکار شد که روز آغاز نوروز دریا، درست همزمان با روز پایان یافتن طوفان‌های بسیار شدید شصت روز - ۱۱ خرداد تا ۹ مرداد - است که طی سه قرن اخیر که انگلیس‌ها در هند مستقر بودند، آن را «جون جولای» نامیده‌اند. چنین به نظر می‌رسد که پس از فرو نشستن طوفان‌های شصت روزه و آغاز دوران آرامش دریا، دریانوردان به کار دریانوردی می‌پردازند و شاید بدین سبب روز نهم مرداد را آغاز کار دریا و شروع سال نو قرار داده‌اند. در سواحل شبه قاره هند، دریانوردان، روز نهم مرداد (اول آگوست) را جشن می‌گیرند. در این روز هریک از دریانوردان هر قدر

نارگیل داشته باشند، آنها را به دریا می‌ریزند و با خواندن سرودها و اوردا، چند روزی را به شادی برگزار می‌کنند، سپس سفرهای دریایی آغاز می‌شود. بنابراین می‌توان چنین پنداشت که آغاز سال دریایی (۹ مرداد) مصادف با پایان طوفان‌های وحشتناک و مرگ‌بار اقیانوس هند، دریای عمان و خلیج فارس و همزمان با فرارسیدن دوران آرامش دریاست. بدین سبب دریانوردان ایرانی آن را «نوروز» یعنی روز آغاز فصل زندگی دریایی و حرکت در آبهای ژرف و دریاهای نقاط مختلف دانسته‌اند. با این حال لازم است درباره هردو نظریه و یا سنت و آدابی که چنین سال و تقویمی را به وجود آورده است، مطالعات دقیق و عملی انجام شود. دریانوردان ایرانی خلیج فارس - طبق تقویم‌های محلی و دریایی - نهم مرداد را آغاز فروردین دریایی می‌شناسند.

«اولین روز نوروز دریا - ۹ مرداد - یکصد و سی و سومین روز نوروز، مصادف با ۳۱ جولای. بیست و چهارمین روز نوروز دریا - ۱ شهریور - یکصد و پنجاه و ششمین روز نوروز مصادف با ۲۳ آگوست. پنجاه و پنجمین روز نوروز دریا - ۱ مهر - یکصد و هشتاد و پنجمین روز نوروز - مصادف با ۲۳ سپتامبر هشتاد و پنجمین روز نوروز دریا - ۱ آبان - دویست و شانزدهمین روز نوروز - مصادف با ۲۳ اکتبر. یکصد و پانزدهمین روز نوروز دریا - ۱ آذر - دویست و چهل و پنجمین روز نوروز - مصادف با ۲۲ نوامبر یکصد و هفتاد و پنجمین روز نوروز دریا - ۱ دی - دویست و هفتاد و هشتمین روز نوروز - مصادف با ۲۱ ژانویه

دویست و پنجمین روز نوروز دریا - ۱ اسفند - سیصد و سی و ششمین روز نوروز - مصادف با ۲۰ فوریه دویست و سی و چهارمین روز نوروز دریا - ۱ فروردین - اولین روز نوروز - مصادف با ۲۱ مارس دویست و شصت و پنجمین روز نوروز دریا - ۱ اردیبهشت - سی و یکمین روز نوروز - مصادف با ۲۱ آوریل. دویست و نود و ششمین روز نوروز دریا - ۱ خرداد - شصت و دومین روز - مصادف با ۲۲ می سیصد و بیست و هفتمین روز دریا - ۱ تیر - نود و سومین روز نوروز - مصادف با ۲۲ ژون سیصد و پنجاه و هشتمین روز نوروز دریا - ۱ مرداد - یکصد و پانزدهمین روز نوروز - مصادف با ۲۲ جولای